

नामांक

Roll No.

--	--	--	--	--	--	--

No. of Questions — 25

No. of Printed Pages — 7

S—71—Sans. (T.L.)

माध्यमिक परीक्षा, 2010

तृतीय भाषा (Third Language)

--

संस्कृतम्

(SANSKRIT)

समय : 3 $\frac{1}{4}$ (सपाद होरात्रयम्)

पूर्णांक : 80

परीक्षार्थिभ्यः सामान्यनिर्देशाः

- (1) परीक्षार्थिभिः सर्वप्रथमं स्वप्रश्नपत्रोपरि नामाङ्कः अनिवार्यतः लेख्यः ।
- (2) सर्वे प्रश्नाः अनिवार्याः ।
- (3) प्रत्येक प्रश्नस्योत्तरमुत्तरपुस्तिकायामेव देयम् ।
- (4) प्रत्येक प्रश्नभागस्योत्तरं क्रमानुसारमेकत्रैव लेखितव्यम् ।
- (5) प्रथम प्रश्नस्य चत्वारः (i, ii, iii एवं iv) भागाः सन्ति । प्रत्येक भागस्य उत्तरस्य चत्वारः (अ, ब, स एवं द) विकल्पाः सन्ति । समुचित विकल्पस्य उत्तराक्षरं उत्तरपुस्तिकायां निम्नलिखिततालिकां निर्माय सम्मुखे एव लेखनीयम् ।

प्रश्न क्रमाङ्कः	समुचित उत्तराक्षरम्
1. (i)	
1. (ii)	
1. (iii)	
1. (iv)	

S—71—Sans. (T.L.)

S - 115

[Turn over

1. (i) 'अनुस्वारस्य' उच्चारणस्थानमस्ति
 (अ) कण्ठः (ब) नासिका
 (स) दन्तः (द) मूर्धा । $\frac{1}{2}$
- (ii) विसर्गस्य उच्चारणं भवति
 (अ) ओष्ठः (ब) तालुः
 (स) कण्ठः (द) मूर्धा । $\frac{1}{2}$
- (iii) सिन्धुनद्यामेव पंजाबप्रदेशस्य नदीनां क्रमशः संगमः भवति
 (अ) सप्त (ब) पञ्च
 (स) षट् (द) अष्ट । $\frac{1}{2}$
- (iv) ताण्डवनृत्यानन्तरं शिवः स्वढवकां ..... वारम् अवादयत् ।
 (अ) चतुर्दश (ब) पञ्चदश
 (स) षोडश (द) सप्तदश । $\frac{1}{2}$
2. निम्नलिखितौ संख्यावाचिशब्दौ संस्कृते लिखत — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
 (i) 103 (एक सौ तीन)
 (ii) 180 (एक सौ अस्सी)
3. (i) 'षकारस्य' उच्चारणस्थानं किं भवति ? $\frac{1}{2}$
 (ii) एकार ऐकारयोः वर्णयोः उच्चारणस्थानं किं भवति ? $\frac{1}{2}$
4. अधोलिखिताभ्यामुपसर्गधातुभ्यां क्रियापदं रचयत — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
 (i) आ + नी (ii) निर् + गम् ।
5. अधोलिखित पदयोः प्रयुक्तमुपसर्गयोः लिखत — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
 (i) अपकर्षः (ii) निर्जनम् ।
6. अधोलिखितेषु पदेषु सन्धिविच्छेदं कृत्वा सन्धेः नामापि लिखत — $1 + 1 + 1 = 3$
 (i) उत्पन्नः
 (ii) त्वं पठसि
 (iii) जगदीशः ।
7. अधोलिखितेषु पदेषु सन्धिं कृत्वा तस्य नाम-निर्देशनं कुरुत — $1 + 1 + 1 = 3$
 (i) कः + चित्
 (ii) रामः + अवदत्
 (iii) निः + सन्देहः ।

8. निम्नलिखितपदयोः संस्कृते समासविग्रहं कृत्वा समासस्य नाम लिखत — $1 + 1 = 2$
- (i) घनश्यामः
(ii) चक्रपाणिः ।
9. निम्नलिखितपदयोः समस्तपदं निर्मित्वा समासस्य नामोल्लेखं कुरुत — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
- (i) कृष्णस्य समीपम्
(ii) सप्तानां ऋषीणां समाहारः इति ।
10. रेखाङ्कित पदयोः प्रयुक्त विभक्तिः तत् कारणं च लिखत — $1 + 1 = 2$
- (i) छात्राः विद्यालयं प्रति गच्छन्ति ।
(ii) पिता पुत्राय क्रुध्यति ।
11. अधोलिखितपदयोः प्रकृतिप्रत्ययौ लेखनीयौ — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
- (i) नीतिः
(ii) हन्तव्यः ।
12. धातु-प्रत्ययं च संयोज्य पदरचनां कुरुत — $\frac{1}{2} + \frac{1}{2} = 1$
- (i) दा + ल्युट्
(ii) प्रच्छ् + शत् ।
13. निर्देशानुसारं शब्दरूपाणि लिखत — $1 + 1 + 1 = 3$
- (i) तत् (स्त्रीलिङ्ग शब्दः प्रथमा विभक्ति, एकवचने)
(ii) अस्मद् (चतुर्थी विभक्ति, एकवचने)
(iii) हरि (तृतीया विभक्ति, एकवचने)
14. अधोलिखितेषु क्रियापदेषु धातु-लकार-पुरुषवचनानि लिखत — $1 + 1 + 1 = 3$
- (i) अलिखन्
(ii) हनिष्यामि
(iii) सेवन्ते ।

15. अधोलिखित गद्यांशं पठित्वा एतदाधारित प्रश्नानामुत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतमाध्यमेन लिखत — 2 + 3 + 5 = 10

आधुनिक युगे सूचना प्रौद्योगिक्यां क्रान्तिकारिपरिवर्तनं प्रतिदिनं पश्यामः — यथा दूरभाषः, दूरदर्शनं, चलदूरभाषः, संगणकयन्त्रम् इत्यादयः । सूचनासंसाधनानां विस्तारो अभवत् । अन्ययन्त्राणामपेक्षया संगणकयन्त्रस्य कार्यक्षमता अधिका विद्यते । आंग्लभाषायाम् अस्यकृते कम्प्यूटर इति शब्दः अस्ति । अत्र 'कम्प्यूटर' मूलशब्दः ! संगणकेन टंकणयन्त्रस्य, गणकयन्त्रस्य, दूरदर्शनयन्त्रस्य च सर्वाः विशेषता आत्मसात्कृताः । संगणके टंकणाय अक्षरकुञ्जिकापट्टः गणकसामर्थ्यं दूरदर्शनं यवनिका च सम्प्रविष्टाः भवन्ति । आदेशग्राहकः (इनपुट) आदेशानुपालकः (आउटपुट) मस्तिष्कं (प्रोसेसर), निर्देशसमूहः (प्रोग्राम), स्मृतिपटलश्च (मेमोरी) प्रायः पञ्चावश्वात्मकं यन्त्रमिदम् ।

अधुना संगणकयन्त्रं शिक्षायाः अभिन्नम् अङ्गम् अस्ति । इदं अत्यल्पसमये सर्वाणि कार्याणि साफल्येन सम्पादयति ।

- (अ) अस्य गद्यांशस्य समुचितं शीर्षकं लिखत ।
- (ब) उपर्युक्त गद्यांशस्य संक्षिप्तीकरणं कुरुत ।
- (स) (i) संगणकयन्त्रस्य कृते आंग्लभाषायां कः शब्दः अस्ति ?
(ii) कस्य यन्त्रस्य अन्ययन्त्राणामपेक्षया कार्यक्षमताधिका विद्यते ?
(iii) संगणकयन्त्रम् कति अवयवात्मकं भवति ?
(iv) आदेशग्राहकः इति शब्दस्यकृते आंग्लभाषायां कः शब्दः अस्ति ?
(v) अधुना संगणकयन्त्रं कस्याः अभिन्नम् अङ्गम् अस्ति ?

16. निम्नलिखितेषु द्वयोः गद्यांशयोः हिन्दी भाषायाम् अनुवादः कुरुत — 3 + 3 = 6

(अ) अस्माकं देशस्य नाम भारतवर्षम् अस्ति । अयं भरतस्य देशः अस्ति अतः भारतनाम्ना प्रसिद्धः अस्ति । ऋषभस्य पुत्रः भरतः वीरः आसीत् तस्य नाम्ना अयं देशः 'भारत' इति अस्ति । भरतस्य कुले जाता अपि भारताः । भारतानां देशः भारतः । शकुन्तला-दुष्यन्तयोः पुत्रस्य नाम अपि भरतः आसीत् । सः अपि चक्रवर्ती सम्राटः आसीत् । प्रजानां भरणार्थं मनुः अपि भरत उच्यते । अस्माकं देशे अन्ये अपि भारताः अभवन् , यथा— रामस्य अनुजः भरतः, जडभरतः, नाट्यशास्त्रस्य रचयिता भरतः । एवं भरतस्य, भारतानां भारतानां वा देशः भारतः ।

- (ब) कश्चित् शृगालः स्वेच्छया भ्राम्यन् वनात् नगरम् आगतः । नगरे सः रजकस्य गृहं प्रविष्टः । तत्र सः नीलीभाण्डे पतितः । ततः उत्थाय पलायितः । वनं गत्वा शृगालः स्वशरीरस्य नीलवर्णम् दृष्ट्वा अचिन्नयत्-अहम् इदानीम् उत्तमवर्णः । स्वकीयम् उत्कर्षं किमर्थं न साधयामि । शृगालान् आहूय सः वदति — “अहम् भगवत्या वनदेव्या स्वहस्तेन वनराज्ये अभिषिक्तः । अतःपर वने मम आज्ञया व्यवहारः करणीयः । अन्ये शृगालाः तं विशिष्टवर्णं दृष्ट्वा प्रणम्य वदन्ति — यथा आज्ञापयति देवः ।
- (स) अस्माकं भारतीयसंस्कृतौ नारीणां स्थानं महत्त्वपूर्णं वर्तते । वैदिकयुगे मैत्रेयी — गार्गी-लोपामुद्रा-प्रभृतयः महत्यः नार्यः अभवत् । सीता-सावित्री-द्रौपदी-कुन्ती-विदुला प्रभृतयः पुराणयुगस्य उल्लेखनीयाः नार्यः आसन् । लक्ष्मी, सरस्वती, पार्वती च देवलोकस्य नार्यः सन्ति । रम्भा-मेनका-उर्वशी-प्रभृतयः अप्सरसः स्वर्गस्य नार्यः सन्ति । पद्माधारी, महाराज्ञी पद्मिनी, मीराबाई, जीजाबाई, झांसी राज्ञी लक्ष्मीबाई, राज्ञी दुर्गावती, महाराज्ञी अहल्याबाई च स्वातन्त्र्यसमरकालीनाः नार्यः आसन् ।
17. अधोलिखितेषु द्वयोः गद्यांशयोः संस्कृते व्याख्या करणीया — 3 + 3 = 6
- (अ) पाणिनिः संस्कृतस्य महान् वैयाकरणः आसीत् । पाणिनेः जन्म ख्रिस्तपूर्वं सप्तशताब्द्याम् शलातुरग्रामे अभवत् । अतः तस्य ‘शलातुरीयः’ इति नाम अपि प्रसिद्धम् अस्ति । वर्तमानकाले पाकिस्तानदेशे स्थितः लहुरनामकः ग्राम एव शलातुर ग्रामः अस्ति । पाणिनेः मातु नाम दाक्षी आसीत् अतएव सः दाक्षीपुत्रः इत्यपि कथ्यते । ‘पाणिनः’ इति तस्य पितुः नाम आसीत् अतः तस्य नाम ‘पाणिनिः’ अभवत् । आचार्यः वर्षः पाणिनेः गुरुः आसीत् । पाणिनिः ‘तक्षशिला’ विद्यापीठे शिक्षा प्राप्तवान् ।
- (ब) पुराणेषु पुष्करतीर्थस्य बहुमहत्त्वं वर्णितम् अस्ति । प्रतिवर्षं कार्तिकमासस्य पूर्णिमायाम् अत्र मेला भवति । पर्यटनं दृष्ट्या पुष्करस्य बहुमहत्त्वम् अस्ति । अत्र बहवः पर्यटकाः आगच्छन्ति । अस्माकं दृष्ट्या पुष्करस्य धार्मिके सांस्कृतिकं च महत्त्वं वर्तते । पुष्कर समीपे कनिष्ठपुष्करं, मध्यमपुष्करम् अपि स्तः । समीपे एव भर्तृहरेः गुहा अपि अस्ति । किञ्चित् दूरे गया कुण्डम् अस्ति ।
- (स) अथ कदाचित् कमात् शशकस्य अवसरः आगतः । शशकः गमनमार्गे एकं कूपं दृष्टवान् । कूपमध्ये आत्मनः प्रतिबिम्बं दृष्ट्वा सः चिन्तितवान्-अहो, उपायः दृष्टः । शशकः अपराह-पर्यन्तं तत्रैव स्थित्वा मन्दं-मन्दं सिंहसमीपं गतवान् । सिंहः अपि समयातिक्रमेण बुभुक्षितः कोपाविष्टश्च आसीत् । शशकम् अवलोक्य सिंहः अवदत् — रे शशकाधम ! एकस्तावत् त्वं लघुः, अपरश्च समयातिक्रमः । तस्मात् अपराधात् त्वां विनाश्यप्रातः सकलान् पशून् मारयिष्यामि ।

18. अधोलिखित पद्ययोः कस्यचित् एकस्य हिन्दी भाषायाम् अनुवादः कुरुत — 4
- (अ) सुरससुबोधा विश्वमनोज्ञा
लषिता हृध्वा रमणीया
अमृतवाणी संस्कृतभाषा
नैव क्लिष्ट न च कठिना ॥
- (ब) अमित्रं कुरुते मित्रं मित्रं द्वेषि हिनस्ति च ।
कर्म चारभते दुष्टं तमाहुर्मूढः चेतसम् ॥
19. निम्नलिखित पद्ययोः कस्यचित् एकस्य संस्कृते व्याख्यां लिखत — 4
- (अ) वहति करे या संस्कृति-कमलम्,
हसति चारू सित-पंकज-विमलम्,
वरद-मुद्रया दिशति मङ्गलम्,
या सुदर्शना बन्ध मोक्षदा
धर्ममयी मम भारतमाता ॥
- (ब) क्रोधः सुदुर्जयः शत्रुर्लोभो व्याधिरनन्तकः ।
सर्वभूतहितः साधुरसाधुर्निर्दयः स्मृतः ॥
20. अधोलिखित प्रश्नेषु केषांचित् चतुर्णां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत — 4 × 2 = 8
- (क) 'अमृतवाणी संस्कृतभाषा' पाठानुसारेण कर्मदीपिका का कथ्यते ?
- (ख) 'यक्षप्रश्नाः' पाठानुसारेण गृहे सतः मित्रं किम् ?
- (ग) 'चाणक्य' पाठानुसारेण मगधसाम्राज्ये विश्वविद्यालयस्य नाम किम् आसीत् ?
- (घ) 'वन्दे राजस्थानम्' पाठानुसारेण सरस्वती नदी कुत्र प्रवहति ?
- (ङ) 'बुद्धिर्यस्य बलं तस्य' पाठानुसारेण शशकः आत्मनः प्रतिबिम्बम् कस्मिन् स्थाने पश्यति ?
- (च) 'सूक्तिसुधा' पाठानुसारेण कः जनः अपृष्टो बहुभाषते ?
- (छ) 'यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान्' पाठानुसारेण विक्रमः नगरे कतिरात्रिपर्यन्तं निवसति स्म ?
- (ज) 'महाराणा प्रतापः' पाठानुसारेण प्रतापस्य मृत्युः कथं अभवत् ?

21. अधोलिखित पाठयोः कस्यचित् एकस्य पाठस्य सारं हिन्दीभाषायां लिखत — 2
यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् अथवा भारतवर्षम् ।
22. अधोलिखित शब्दाधारित पञ्च वाक्यानां निर्माणं कुरुत — 5 × 1 = 5
(i) त्वया (ii) मन्त्रिणा
(iii) खलु (iv) धेनुः
(v) क्रीडित्वा ।
23. स्वपाठ्यपुस्तकात् द्वौ श्लोकौ लिखत यौ प्रश्नपत्रेऽस्मिन् न समाविष्टौ । 2 + 2 = 4
24. 'वैद्यरोगी सम्भाषणम्' अथवा 'स्वादिष्टं भोजनम्' विषय 6 - 8 वाक्येषु संस्कृतवार्तालापः
लिखेयुः । 3
25. स्वं 217 बी, अमृतसरस्य निधिं मत्वा स्वसखीं लतायै स्वस्य जन्मदिवसे आमन्त्रणाय पत्रमेकं
संस्कृते लिखत । 3